

AMEERIKA KRIMINOLOOGIA TÄNAPÄEV^X

H. K i n g s ,

õigusteaduse kandidaat, dotsent

TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateeder

1. Ameerika kriminoloogid tunnistavad, et Ameerika Ühendriikidel on sellise maa reputatsioon, kus on erakordselt ulatuslikult levinenud kuritegevus, igasugused õiguse-rikkumised, vägivald, seksuaalne lodevus, korrupsioon eraettevõtetes ja riigiaparaadis ning üldine moraalne laostumine.¹ Kuritegevus on muutunud ameerika elulaadi lahutamatuks osaks alates suurlinnade agulite elanikest kuni presidentideni välja. Seda kinnitavad ajakirjanduses pidevalt avaldatavad andmed kuritegudest ja kuritegevusest Ameerika Ühendriikides, aga samuti ametlik kriminaalstatistika.

Arvud, mis iseloomustavad kuritegevust Ameerikas, on tohutud. FJB andmetel, mis avaldati 13. septembril 1971. a. ajakirjas "U.S. News and World Report", pandi 1970. a. Ameerika Ühendriikides toime 5 568 200 kuritegu ehk iga 100 000 elaniku kohta 2 740,5 kuritegu. Kuid ametlik statistika peegeldab ainult väikest osa faktiliselt toimepandud kuritegudest. Täpsemini: need andmed käivad ainult politseile teatavaks saanud kuritegude kohta 7 kõige raskema ja levinenuma kuriteoliigi osas. Nendeks kuritegudeks on: vargus, mille tagajärjel tekitati kahju üle 50 dollari, vägistamine, tahtlik tapmine, röövimine, kallaletung raskendavatel asjaoludel, sissevõtmise, autovargus. Kõik ülejäänud kuriteod jäävad ameerika ametlikust kriminaalstatistikast välja. Lisaks sellele ei peegelda ametlik kriminaalstatistika loomulikult ka neid kuritegusid, mis pole politseile tea-

---

¹ А. К о з н. Отклоняющееся поведение и контроль над ним. - В кн.: Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. М., 1972, стр. 282.

^X TRÜ kriminoologia laboratooriumi ettekandehommikul 26. jaan. 1975. a. peetud ettekanne.

tavaks saanud. Kui suur on see nn. latentne kuritegevus, selle kohta täpsed andmed puuduvad ning eri allikates avaldatakse erinevaid arvamusi, kuid kriminoloogid on siiski ükmeelsel arvamusel, et neid kuritegusid, mis politseile teatavaks ei saa, on tunduvalt rohkem kui teatavaks saanud. Näiteks Karl Menninger on seisukohal, et politseile saab teatavaks ainult 1 kuritegu igast 12 faktiliselt toimendanud kuriteost.² Selge on igatahes see, et ülalnimetatud 5 568 200 kuritegu ei kajasta ligikaudseltki ameerika kuritegevuse tegelikku ulatust. Nõukogude kriminoloog G. Zlobin on avaldanud arvamust, et enam-vähem õige pildi saamiseks ameerika kuritegevusest tuleks seda arvu suurendada 4 - 5 korda.³ Selle hinnanguga tuleb nähtavasti nõustuda.

Ameerika kuritegevuse struktuuri ja dünaamika üle otsustamiseks pöördume ametliku statistika poole. Registreeritavate kuriteoliikide järgi on absoluutarvud sellised:

T a b e l 1

Kuriteo liik	1960. a.	1970. a.
Tahtlik tapmine	9000	15 810
Väglastamine	16 860	37 270
Kallaletung raskendavatel asjaoludel	152 000	329 900
Röövimine	107 390	348 380
Sissemurdmine	897 400	2 169 300
Vargus, kus kahju ületab 50 dollarit	506 200	1 746 100
Autovargus	325 700	921 400

(Kõik arvud on ümardatud 10-ni.)⁴

Nagu näeme, domineerib varavastase iseloomuga kuritegevus ning kuritegevuse dünaamikat iseloomustab kasvutendents. Iseloomulik on ka see, et kuritegevuse kasv ületas elanikkonna kasvu samal ajaperioodil enam kui 10 korda.⁵

² США: преступность и политика. М., 1972, стр. 170.

³ Sealsamas, lk. 223.

⁴ Sealsamas, lk. 182-202.

⁵ Sealsamas, lk. 226.

Tohutu kuritegevus ja selle kasv ei tekita mitte ainult moraalset, vaid ka väga suurt materiaalselt kahju. Ameerika kriminoloogid on välja arvutanud, et kui liita kokku vahetult kuritegude läbi tekitatud kahju ja kuritegevusvastasele võitlusele kulutatud summad (kulutused politseile, kohtule jne.), siis moodustab kuritegevuse läbi tekitatud kahju üldsummas 51 miljardit 100 miljonit dollarit aastas.⁶ Need andmed pärinevad 70-ndate aastate algusest. Tuleb arvestada, et koos kuritegevuse kasvuga kasvab ka kuritegevuse läbi tekitatud materiaalne kahju.

2. Analüüvides kuritegevust ja selle põhjusti, püüdnud ameerika kriminoloogid oma tähelepanu põhiliselt nn. tänavakuritegudele (vargused, sissevõtmised, röövimised, vägistamised, tapmised jmt.), mida panevad toime moraalset laostunud isikud vaesuse ja meeleheite sunnil. Märksa vähem tähelepanu pööratakse Ameerikale nii iseloomulikule organiseeritud kuritegevusele, mille puhul kuritegusid ei sooritata mitte juhuslike isikute poolt, selleks et muretseda vahendeid minimaalseks äraelamiseks või mitmesuguste isiklike konfliktide lahendamiseks, vaid professionaalsete kurjategijate poolt, kes on koondunud kuritegelikesse sündikaatidesse ning kellele kuritegevus on põhiliseks tegevusalaks. Selliseks hästi tuntud kuritegelikuks sündikaadiks on näiteks "Cosa Nostra". Kui tänavakuritegevusele tõukab miljoneid ameeriklasi häda ja puudus, siis organiseeritud kuritegevuse juhtmotiiviks on ahnus, mitte vajadus, nagu on tavavalt olnud tuntud ameerika kriminoloogid professorid H. Barnes ja K. Teeters.⁷

Organiseeritud kuritegevuse teket Ameerika Ühendriikides seostatakse president W. Wilsoni poolt 1920. a. kehtestatud "kuiva seadusega", millega keelati riigis alkohoolsete jookide tootmine, transportimine ja müük. See seadus tühistati 1933. a., kuid selleks ajaks olid juba tekkinud gangsterite jõugud, kes lõikasid tohutuid kasumaid alkohoolsete jookide tootmisest ja nendega kauplemisest. Algul need banded võitlesid omavahel, hiljem aga ühed purus-

⁶ США: преступность и политика. М., 1972, стр.219,221.

⁷ Sealsamas, lk. 262.

tati, teised ühinesid, ning nagu see on iseloomulik kapitalistlikule majandusele, tekkisid ka siin oma monopolid ja sündikaadid. Pärast "kuiva seaduse" kaotamist kohanes organiseeritud kuritegevus uutele tingimustele. Tänapäeva organiseeritud kuritegevus - see on mitmesuguste seadusega keelatud kaupade ja teenete osutamine massilises ulatuses: kauplemine narkootikumidega, hasartmängude organiseerimine, väljapressimine, maksudest kõrvalehoidumine, tapmiste organiseerimine jne.

Professionaalne kuritegevus annab kuritegelikele sündikaatidele tohutuid kasumeid, mis ületavad tuntud korporatsioonide, nagu "General Motors", "Standard Oil", "Ford Motor", "General Electric" ja "United States Steel", kasumid ühtekokku ning moodustavad aastas keskmiselt 40 miljardit dollarit.⁸ Kui antud arv kutsub esile kahtlust, siis ainult selles mõttes, et tegelikkuses on see nähtavasti tunduvalt suurem. Näiteks avaldati presidendi poolt kuritegevuse uurimiseks organiseeritud valitsuskomisjoni ettekandes 1967. a. arvamust, et ainuüksi kasumid hasartmängudest toovad kuritegelikele sündikaatidele aastas sisse 7 kuni 50 miljardit dollarit.⁹

Need kasumid rakendatakse omakorda legaalsesse bisnessisse ning tänapäeva Ameerikas on seetõttu vahe legaalse ja illegaalse bisnessi vahel praktiliselt kadunud. Kuritegelike sündikaatide sidemed monopolide ja poliitikutega, tohutud rahalised vahendid, mis võimaldavad ära osta politseid, muundavad organiseeritud kuritegevuse Ameerikas karistamatuks tegevusalaks. Pole midagi imestada, et vendade Kennedy'te, Martin Luther Kingi jt. tapmiste organiseerijad on seni jäänud välja selgitamata ja karistamata. Sellega seoses tuleb rõhutada, et kuritegu on Ameerikas kujunenud ka vahendiks, mida ulatuslikult kasutatakse poliitilises võitluses. Rassistide pogrommid ja poliitilise vastase tapmine palgalise mõrvari poolt ei ole Ameerikas erandlikud nähtused.

3. Kõrvuti tänavakuritegevuse ja organiseeritud kuritegevusega eristavad ameerika kriminoloogid veel ühte kuri-

---

⁸ США: преступность и политика. М., 1972, стр. 106.

⁹ Sealsamas,

tegevuse liiki - nn. valgete kraede kuritegevust. Nimetus on tulnud sellest, et nende kuritegude subjektideks on kõrge ühiskondliku positsiooniga lugupeetud isikud - nagu neid iseloomustas professor E. Sutherland, kes esimesena juhtis tähelepanu ameerika kuritegevuse sellele liigile.¹⁰ Kuid valgete kraede kuritegevuse mõiste ei hõlma siiski kõiki selle isikute kategooria poolt toimepandud kuritegusid. Selle mõiste alla lähevad ainult need kuriteod, mis pannakse toime bisnismenide ja korporatsioonide poolt nende normaalse tegevuse käigus: ebaseaduslikud operatsioonid börsil, vale-reklaam ja muu taoline ostjate petmine, maksudest kõrvalehoidumine, teiste firmade või valitsusametnike äraostmine jmt.¹¹ Valgete kraede kuritegevuse põhjusi ei saa seletada vaesuse, perekonna lagunemise, individuaalse psühhepatoloogia jmt. nähtustega.¹² Need on kuriteod, mida pannakse toime asjast huvitatud organisatsiooni juhtkonna otsusel. Nende kuritegude põhjusi tuleb otsida kapitalistlikust konkurentsist, mis sunnib ettevõtteid kasutama kuritegelikke vahendeid võitluses oma olemasolu ja kasumite eest.

Valgete kraede kuritegevuse tegelikku ulatust, samuti nagu organiseeritud kuritegevuse tegelikku ulatust - on tänapäeva Ameerikas, kus võim kuulub nendesamade valgete kraede esindajatele, võimatu täpselt kindlaks teha, kuid nagu tunnistab professor A. Cohen, on valgete kraede kuriteod laialt levinenud.¹³ Kuid erinevalt tänavakuritegevusest, mis kutsub inimestes esile hirmu, on suhtumine valgete kraede kuritegevusse "segu hirmust ja imetlusest", nagu ütleb E. Sutherland.¹⁴

4. Nagu eeltoodust nähtub, ei ole ameerika krimino-

---

¹⁰ США: преступность и политика. М., 1972, стр. 47.

¹¹ Sealtsamas, lk. 41; vt. ka A. К о з н. Отклоняющееся поведение и контроль над ним. - Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. М., 1972, стр. 295.

¹² А. К о з н. Там же.

¹³ А. К о з н. Отклоняющееся поведение и контроль над ним. - Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. М., 1972, стр. 295.

¹⁴ США: преступность и политика. М., 1972, стр. 70.

loogia põhiline uurimisobjekt piiritletav ükenes kriminaalseaduste rikkumise juhtudega, nende põhjuste uurimisega. Ameerika kriminoloogia nn. antilegalistliku suuna esindajad peavad kriminoloogia uurimisobjektiks igasugust "normist kõrvalekalduvat käitumist". See suund on ameerika kriminoloogias valitsev ja see on ka mõistetav, sest enamik ameerika kriminolooge on sotsioloogid, mitte juristid ning kriminoloogiat õpetatakse ameerikas ülikoolides mitte õigus-teaduskonnas, vaid sotsioloogiateaduskonnas. Antilegalistliku suuna üks silmapaistvamaid esindajaid professor T. Sellin põhjendab seda kontseptsiooni järgmiselt. Kriminaalseadused muutuvad koos valitsevate gruppide arusaamade muutumisega sotsiaalsetest väärtustest või võimul olevate sotsiaalsete gruppide muutumisega. See, mis oli kuritegelik minevikus, võib täna olla seaduslik, see, mis ühes riigis on kuritegu, võib teises riigis olla seaduslik. Järelikult, selleks et teaduslikult uurida inimese käitumist taoliste nähtuste valdkonnas, ei tohi teadlane piirata oma uurimisobjekti ainult antud ajal ja kohal kriminaalseadustega vastuolus olevate tegudega.¹⁵

Loomulikult mitte kõik ameerika kriminoloogid ei ole nõus eeltoodud kontseptsiooniga. Nn. legalistliku suuna esindaja professor P. Tappen näiteks väidab, et antilegalistlikus kontseptsioonis väljendub sotsioloogi-mittejuristi usaldamatus seaduse vastu ning püüe uurida midagi absoluutset ja igavest, mis on vastuolus ühiskonna huvidega. Nende huvide määramine viib aga paratamatult subjektiivsetele hinnangulistele otsustustele.¹⁶

Selle vaidlusega seoses on väga õigesti märkinud nõukogude kriminoloogid professorid V. Kudrjajtsev ja B. Niki-forov, et mõlema suuna esindajad jätavad tähele panemata kriminaalseaduste objektiivse seose sotsiaalse tegelikkusega.¹⁷

¹⁵ Т. С е л л и н. Социологический подход к изучению причин преступности. - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1966, стр. 31.

¹⁶ П. Т а п п е н. Кто такой преступник? - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1966, стр. 62.

¹⁷ Социология преступности. (Современные буржуазные теории). Вступительная статья. М., 1966, стр. 8.

5. Ameerika kriminoloogidel pole kombeks rääkida kriminoloogia metodoloogilistest alustest. Kuid sellest käsimusest ei saa mõnda minna.

Ameerika kriminoloogia metodoloogiliseks aluseks on positivistlik filosoofia. Siit tuleneb ka ameerika kriminoloogiale valdavas enamuses iseloomulik empirism: kogutakse hulgaliselt fakte, kuid nähtuse terviklik analüüs jääb pinnapealseks. Ameerika kriminoloogias võib leida palju metoodiliselt hästi teostatud konkreetseid kriminoloogilisi uurimusi, kuid kuritegevuse tekke ja ajaloolise arengu probleemid ei ole käsitlemist leidnud. Ameerika kriminoloogid uurivad näiteks seost kuritegevuse ja töötasu, kuritegevuse ja elanikkonna liikuvuse, kuritegevuse ja linnaelanikkonna paigutuse jne. vahel. Uuritakse tööpuuduse mõju kuritegevusele, kuritegevust neegrite seas, eri rahvusgruppidel, soe ja vanuse tunnuste järgi jne. Taolised uurimused viivad tavaliselt teatava fakti konstateerimisele, kuid sügavamaid järeldusi kuritegevuse teooria või prefülaktika osas ei järgne.

Oleks siiski ebaõige väita, et ameerika kriminoloogid ei tunne üldse huvi kriminoloogia teoreetiliste probleemide vastu. Näiteks juba vaidlus professorite D. Cressy ja S. Gluecki vahel näitab ameerika kriminoloogide vaadete mõningat erinevust kriminoloogia teooria osas. Prof. D. Cressy on seisukohal, et konkreetsete kriminoloogiliste uurimuste aluseks peab olema üldteooria, millest tulenevad konkreetsete tööhüpoteesid, mille õigsust kontrollitakse konkreetse uurimisega.¹⁸ Professor S. Glueck on aga tüüpilisel faktorite teooria positsioonil: ta leiab, et ainuõige teaduslik lähenemiseviis kuritegevuse uurimisele on vaadelda kõiki antud nähtusega seotud faktoreid ning pärast seda teha täiesti erapooletult antud materjalist tulenevad järeldused.¹⁹ Kuid nagu näitavad Glueckide tööd (enamuse töid

---

¹⁸ Д. Кресски. Развитие теории. Теория дифференцированной связи. - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1966, стр. 88-105.

¹⁹ Ш. Глук. Теория и факт в криминологии. Критика теории дифференцированной связи. - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1966, стр. 106-113.

on prof. Sheldon Glueck kirjutanud koos abikaasa dr. Eleanor Glueckiga), olulisi teoreetilisi järeldusi sellisel viisil siiski ei tehta. Samal ajal aga 1965 Glueckide töödes selgelt välja positivistlikule metodoloogiale omane eklektitsism: nad uurivad nii kurjategija isiksuse kujunemise sotsiaalseid tingimusi kui ka bioloogilisi iseärasusi.

6. Iseloomustades tänapäeva ameerika kriminoloogiat, tuleb siiski tunnistada, et kuriteo põhjuste otsimine kurjategija pärilikest bioloogilistest iseärasustest on kaotanud oma aktuaalsuse. Rõhuv enamuse ameerika kriminoloogid on jõudnud äratundmisele, et kuriteo toimepanemise seletamine bioloogiliste põhjustega on viljatu. Kuritegu on normaalse inimese normaalne reaktsioon ebanormaalsele tingimustele - selline on ameerika kriminoloogia sotsioloogilise koolkonna põhitees. Järelikult tuleb kuritegevuse uurimisel pöörata tähelepanu mitte kurjategija isiksuse bioloogilistele erisustele, vaid sotsiaalsele keskkonnale, kus see isik elab. Sotsioloogilisi teooriaid, mis püüavad ühest või teisest aspektist seletada kuritegelikku käitumist, on ameerika kriminoloogias palju. Tuntud ameerika kriminoloog professor G. Vold on selle kohta öelnud, et kui kriminoloogid oleksid rohkem kursis tuumafüüsikaga, võiks varsti kohata kriminoloogias ka tuumafüüsika seaduste rakendamise katseid kuritegevuse põhjuste seletamisel. Olgu märgitud, et G. Vold ise on uurinud lennunduse arengu mõju kuritegevusele.²⁰

Kriminoloogia üldteooria nimetusele pretendeerivad ameerika kriminoloogias siiski ainult kaks teooriat: professor E. Sutherlandi diferentseeritud assotsiatsioonide teooria ja professor R. Merton'i anoomia ehk sotsiaalse desorganisaatsiooni teooria.

E. Sutherlandi diferentseeritud assotsiatsioonide teooria pärineb küll kolmekümnendatest aastatest, kuid seda loetakse ka tänapäeval ameerika kriminoloogia üheks põhiteooriaks. mis on avaldanud olulist mõju ameerika kriminoloogia arengule. Prof. D. Cressy on võrrelnud E. Sutherlandi

---

²⁰ Р.М. Решетников. Современная американская криминология. М., 1965, стр. 17.

osa kriminoloogia ajaloos isegi C. Darwini osaga bioloogia ajaloos.²¹

E. Sutherlandi teooria tuum seisab väites, et inimese käitumine kujuneb teda ümbritseva konkreetse sotsiaalse keskkonna mõjul. Kuritegelik käitumine on õppimise resultaat, s. t. kuritegelik käitumine omandatakse suhtlemises teiste inimestega konkreetse indiviidi elutegevuse käigus. E. Sutherland ise on oma teooria kokku võtnud üheksas teesis:

1) kuriteo toimepanemist õpitakse. Õppimise all peetakse silmas mitte ainult teadlikku vaadete, printsiipide jmt. omandamise protsessi, vaid üldise igasugust teadmiste ja kogemuste omandamist, olgu siis teadlikult või mitte;

2) kuritegelik käitumine omandatakse inimestega suhtlemise teel. Seega toimub kuritegeliku käitumise omandamine eeskätt isiklike, emotsionaalsete kontaktide kaudu. Loe-tu, kinos nähtu jmt. mõju inimese käitumisele on väiksem võrreldes sellega, mida inimene ise üle elab;

3) kuritegeliku käitumise õppimine toimub põhiliselt väikeste gruppide raames: perekonnas, sõprade ringis jne.;

4) kuritegeliku käitumise õppimine hõlmab: a) kuriteo toimepanemise tehnilised võtted alates kõige lihtsamatest kuni kõige komplitseeritumateni välja, b) kuriteo konkreetse motivatsiooni, ratsionaalse õigustuse, kuritegeliku hoiaku jmt. psühholoogilised kategooriad, mis seonduvad kuriteo toimepanemisega;

5) kas antud motivatsioon, hoiak jmt. on kuritegelik või mitte, selle määrab kriminaalseadus;

6) inimesest saab kurjategija, kui seaduserikkumist soodustavad väärtused temas ületavad seaduserikkumist mittesoodustavad väärtused;

7) kas ülekaalus on seaduserikkumist soodustavad või mittesoodustavad väärtused, see sõltub suhtlemise iseloomust kuritegelike ja mittekuritegelike väärtuste kandjate-

---

²¹ Д. К р е с с и. Развитие теории. Теория дифференцированной связи. - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1966, стр. 90.

ga: kontaktide prioriteedist, sagedusest, kestusest ja intensiivsusest;

8) kuritegeliku käitumise õppimise protsess kuritegelike ja mittekuritegelike väärtuste kandjatega on tavaline õppimise protsess;

9) ehkki kuritegelik käitumine on üldiste vajaduste ja väärtuste väljenduseks, ei saa seda nende abil seletada, sest nende väljenduseks on ka mittekuritegelik käitumine.²²

Nagu näeme, käsitleb see teooria konkreetse isiku kujunemist kurjategijaks. Vastust küsimusele, mis on kuritegevuse põhjused, miks kuritegevus Ameerika Ühendriikides on nii massiline ja järjest kasvab, E. Sutherlandi diferentseeritud assotsiatsioonide teooria ei anna. Kui kasutada D. Cressey terminoloogiat, siis kuritegevuse epidemioloogia probleeme antud teooria ei valgusta.

Konkreetse kuriteo põhjusi seletab prof. D. Cressey diferentseeritud assotsiatsioonide teooria alusel järgmiselt: kuriteo paratamatult tarvilikuks tingimuseks on kontakt kuritegelike käitumisvormidega; seda liiki kontaktide ülekaal - see ongi kuriteo põhjuseks.²³ Tuleb tunnistada, et konkreetse kuriteo põhjuste selline seletus on väga formaalne.

Kui E. Sutherlandi diferentseeritud assotsiatsioonide teooria koondas tähelepanu konkreetset isikut ümbritsevale mikrokeskkonnale, siis prof. R. Merton'i teooria anoomiaist võtab vaatluse alla ühiskonna tervikuna. R. Merton'i järgi tekib kuritegevus häirete tõttu ühiskonna organisatsioonis, kui ühiskond pole võimeline normaalselt reguleerima oma liikmete käitumist. Ühiskonna sellist seisundit nimetab R. Merton anoomiaks. R. Merton väidab, et ühelt poolt ühiskond püstitab oma liikmetele eesmärgid, mille poole nad püüdvad, teiselt poolt aga peab kindlustama reaalse võimaluse nende eesmärkide saavutamiseks seaduslike vahenditega. Kui ühiskonna poolt püstitatud eesmärgid on koosõ-

---

²² М. К л а й н е р д. Криминологические исследования. - В кн.: Социология сегодня. Проблемы и перспективы. Американская буржуазная социология середины XX века. М., 1965, стр. 583.

²³ Р. М. Р е ш е т н и к о в. Современная американская криминология. М., 1965, стр. 79.

las ühiskonna poolt pakutavate vahenditega nende eesmärkide saavutamiseks, pole ühiskonna liikmetel põhjust seadusi rikkuda ja kuritegusid toime panna. Kui aga ühiskonna poolt püstitatud eesmärgid ei ole antud sotsiaalses tingimustes reaalselt saavutatavad, s. t. ühiskond küll püstitab eesmärgid, kuid ei kindlusta vahendeid nende eesmärkide reaalseks saavutamiseks, tekib anoomia. Kui ühiskonna poolt püstitatud eesmärgid ei ole reaalselt saavutatavad seaduslike vahenditega ehk teiste sõnadega: seaduslikud vahendid ei osutu küllalt efektiivseteks eesmärkide saavutamisel, hakkavad inimesed otsima muid, efektiivsemaid vahendeid, sõltumata sellest, kas need on seaduslikud või mitte. Kui ebaseaduslikud kuritegelikud vahendid viivad eesmärgile, seaduslikud aga mitte, siis hakatakse loomulikult massiliselt kasutama efektiivseid, ehk ebaseaduslikke vahendeid. Sellistes tingimustes muutub kuritegu täiesti loomulikuks vahendiks ühiskonna poolt püstitatud eesmärkide saavutamisel. R. Mertoni järgi on kuritegu ühiskonna poolt püstitatud eesmärkide ja nende saavutamise legaalsete vahendite vahelise vastuolu resultaat.²⁴

Rakendades oma teooriat kuritegevuse põhjuste analüüsimisel Ameerika Ühendriikides, märgib R. Merton järgmist. Ameerikale on iseloomulik ühiskonna tähelepanu kontsentreerumine eesmärkidele, nende saavutamise vahenditele aga osutatakse tunduvalt vähem tähelepanu. Seega on rikutud tasakaal eesmärkide ja vahendite vahel. Ameerikas on üldisteks eesmärkideks majanduslik heaolu, raha, rikkus, prestiiž. Ameerika ideoloogia sisendab igale ameeriklasele, et igalhel on võrdsed võimalused nende eesmärkide saavutamiseks. Tegelikult ameerika sotsiaalne struktuur seda ei võimalda. Ameerika suurlinnade agulites, tunnistab R. Merton, on edu saavutamise vahendid piiratud üksnes vähetasuva kvalifitseerimata füüsilise tööga. Need vahendid ei suuda konkureerida organiseeritud kuritegevusega mis pakub mitmesuguseid võimalusi kergelt raha teenida. Agulist välja pääseda, s. t. tõusta sotsiaalsel redelil kõrgemale, pole aga praktiliselt võimalik. Kui kunagi oli

²⁴

Р. Мертон. Социальная структура и аномия. - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1966, стр. 299-313.

nii, et ajalehepoisist võis saada president, siis nüüd on see kõnekäänd asendunud uuega: "Minu vana räägib, et mitte igaks ei saa presidendiks. Ta räägib, et oleks hea leida alalist tööd kolmeks päevaks nädalas."²⁵ Kuna paljudel puuduvad seaduslikud vahendid üldtunustatud eesmärkide saavutamiseks, siis kasutatakse selleks pettust, pannakse toime kuritegusid, lokkab korrupsioon ja hüljatakse kõlbelised normid. "Üha üldisemaks muutuvad pettus, korrupsioon, ebanormaalsus ja kuritegevus, lühidalt öeldud - kogu keelatud vahendite kogum...",²⁶ kirjutab R. Merton.

Samal ajal aga R. Merton eitab otsesest seost kuritegevuse ja vaesuse vahel. Vaesus iseenesest ei tekita kuritegevust, vaid ainult seoses rikkuse tunnistamisega üleüldiseks eesmärgiks kõigile ühiskonna liikmetele. Näiteks orjandusliku või feodaalse korra tingimustes oli alamatel klassidel välistatud valitseva klassiga ühiste eesmärkide püstitamine juba üksnes ühiskonna sotsiaalse korralduse tõttu. R. Merton võrdleb selles plaanis sõjaeelseid Kagu-Euroopa riike ja Ameerika Ühendriike. Kuigi neis Euroopa riikides oli vaesus palju suurem kui Ameerika Ühendriikides, oli kuritegevus neis siiski tunduvalt väiksem. R. Merton seletab seda neis riikides säilinud feodaalsete iganditega, mis välistasid kodanlikule demokraatialle iseloomuliku formaalse võrdsuse ja siit tuleneva võrdsete võimaluste ideoloogia. Ameerikas oli olukord erinev. "Siin nõutakse inimeselt, et ta suunaks oma käitumise rikkuse kogumisele. Teiselt poolt talle peaaegu ei anta võimalust seda teha institutsionaalsete vahenditega. Selle tagajärjeks on psühhoopaatilise isiksuse kujunemine või antisotsiaalne käitumine või revolutsiooniline tegevus,"²⁷ kirjutab R. Merton. Kuna viimane võimalus on suunatud kehtiva sotsiaalse struktuuri, s. t. kapitalismi likvideerimisele, siis R. Merton seda probleemi edasi ei vaatle.

Siit ilmneb täie selgusega R. Mertoni ja üldse kodan-

---

²⁵ США: преступность и политика. М., 1972, стр. 259.

²⁶ Р. Мертон. Социальная структура и аномия. - В кн.: Социология преступности. (Современные буржуазные теории). М., 1972, стр. 304.

²⁷ Р. Мертон, там же, стр. 309.

liku kriminoloogia klassipiiratus: kuritegevuse põhjusi ja profülaktikat uuritakse ainult kapitalistliku ühiskondliku süsteemi parandamise ja reformimise, s. o. tema kindlustamise eesmärgil, igasugused järeldused, mis on suunatud kapitalistliku süsteemi olemasolu vastu, mis nõuavad süsteemi enda revolutsioonilist ümberkujundamist, jäetakse kõrvale.

Nii teeb ka R. Merton. Ta näeb, et kodanliku ühiskonna struktuur on ebanormaalne, sest vastuolu eesmärkide ja nende saavutamise vahendite vahel on kodanliku ühiskonna tingimustes ületamatu. Miks see nii on ja kuidas seda olukorda muuta, seda küsimust R. Merton uurida ei sõanda.

Ajalooline materialism on juba ammu andnud sellele küsimusele vastuse - põhjuseks on eraomand ning ühiskonna lõhestumine antagonistlikeks klassideks. Kuid kodanliku ideoloogia jaoks, mida esindab ka kodanlik kriminoloogia, on eraomand püha ja puutumata. Seetõttu ei suuda ka suhteliselt realistlikult mõtlevad kodanlikud kriminoloogid kuritegevuse põhjuste probleemi lõpuni lahendada - see viiks paratamatult eraomanduse ja ekspluatsioneerimise likvideerimise vajaduse tunnustamiseni.

R. Mertoni kontseptsioon on tekitanud kodanlikus kriminoloogias ulatusliku poleemika. Loomulikult ei heideta R. Mertonile ette seda, et ta jääb kuritegevuse põhjuste uurimisel peatuma poolele teele. Põhiline kriitika seisneb selles, et anoomia tunnistatakse sobivaks ainult varavas-taste kuritegude põhjuste seletamisel, mis pannakse toime tänavakuritegevuse raames.²⁸ Ülejäänud kuritegude põhjuste seletamiseks anoomia ei sobivat. Esimesel pilgul tundub tõepoolest, et anoomia ei sobi valgete kraede kuritegevuse ja organiseeritud kuritegevuse seletamiseks, samuti tavaliste vägivaldsete kuritegude seletamiseks. Esimesel juhul on kurjategijad tavaliselt materiaalselt hästi kindlustatud inimesed, teisel juhul aga ei pruugi kurjategija kaugeutki alati lähtuda omakasu motiivist. Tegelikult pole see siiski nii.

---

²⁸ М. К л а й н е р д. Криминалогические исследования. - В кн.: Социология сегодня. Проблемы и перспективы. Американская буржуазная социология середины XX века. М., 1965, стр. 588.

Nagu juba juttu oli, ei käsitle R. Merton vaesust sel-
lise faktorina, mis iseseisvalt kutsub esile kuritegeliku
käitumise, vaid ainult vaesust seoses rikkuste seadmisega
üleüldiseks eesmärgiks. Seepärast on päris loomulik, et val-
gete kraade ja organiseeritud kuritegevuse juhtmotiiv - ah-
nus - viib samasugusele vastuolule eesmärkide ja nende saa-
vutamise legaalse vahendite vahel. Sealjuures tuleb ar-
vestada, et ahnus käitumise juhtmotiivina tuleneb otseselt
eelkirjeldatud üleüldistest eesmärkidest ning seda sünnitab
halastamatu konkurents, mis on lahutamatu kapitalistlikust
ühiskonnast. Konkurents tingub püüdlemist järjest suuremate
kasumite poole ning kapitalistliku ühiskonna tingimustes on
see lõputu protsess.

Tavaline vägivaldne tänavakuritegevus on samuti tüüpi-
line anoomia väljendus: konkreetse eesmärgi saavutamiseks
rakendatakse kõige efektiivsemaid vahendeid, sõltumata sel-
lest, kas need on seaduslikud või mitte.

R. Mertoni teooria ei anna vastust küsimusele, kuidas
tehakse valik eesmärgi saavutamiseks kasutatavate vahendite
vahel: millal valitakse kuritegelikud vahendid, millal mit-
te. On ju ilmne, et vastuolu eesmärkide ja nende saavutami-
se vahendite vahel tunnetavad mitte ainult kurjategijad, kes
lahendavad selle kuriteo toimepanemisega, vaid ka inimesed,
kes siiski kuritegusid toime ei pane.

Püüdes leida vastust sellele küsimusele, on R. Mertoni
teooriat täiendanud professor A. Cohen. Ta peab R. Mertoni
teooria ratsionaalseks tuumaks seda, et Merton tunnustab ku-
ritegevuse tekkemehhanismi aluseks pinget, mida põhjustab
vastuolu eesmärkide ja nende saavutamise institutsionaalse-
te vahendite vahel. Kuriteo toimepanemine lahendab pinget
või vähemalt leevendab seda. Selleks et vältida pinget lan-
gemist või leevendamist kuriteo läbi, on sotsiaalsed süsteemid
organiseeritud nii, et kuritegelik käitumine kutsub pinget
lahendamise või leevendamise asemel esile hoopis suurema
pinge, võrreldes sellega, mida põhjustab eesmärkide saavuta-
misest loobumine. Sellega seletub ühtlasi, miks enamik inimesi,
ehkki kahtlemata tunnetavad pinget, kuritegusid toime
ei pane.

Kas pärast kuriteo toimepanemist pinget alaneb või mit-
te, sõltub suure osas referentsest grupist, s. o. grupist,

millega indiviid tunneb end kõige tihedamini seotud olevat ning mis kujundab tema käitumisnorme, väärtusi ja hoiakuid. Kui inimene teab, et referentne grupp mõistab kuriteo hukka, ta tõenäoliselt kuriteole ei lähe ja eelistab taluda senist pinget, selle asemel et sattuda veelgi suurema pinge seisundisse.

Et kuritee toimepanemine tooks kaasa pinge alanemise, tuleks leida selline referentne grupp, kes kiidaks heaks pinge lahendamise kuriteo abil. On muidugi võimalik tegutseda üksinda ja mitte arvestada referentse grupiga, kuid sellise tee valik on väga raske ja A. Cohen peab seda vähetõenäoliseks. Sel juhul leiaks küll üks vajadus rahulduse, kuid konflikt referentse grupiga (näiteks perekond, kolleegid, sõbrad jt.) tooks kaasa rea teiste vajaduste rahuldamata jäämise ja see tähendaks sisuliselt pinge tõusu.

Seega sõltub kuritegelike vahendite valik või nendest loobumine A. Coheni järgi põhiliselt referentse grupi potentsioonist.²⁹

Anoomia üks kõige kaasaegsemad variante on esitatud professor E. Schuri töös "Our Criminal Society", mis ilmus 1969. a. New Yorgis. Moskva ülikooli professor N. Kuznetsova näiteks hindab E. Schuri poolt antud vastuolude analüüsi Ameerika ühiskonnas sügavamaks kui R. Mertoni oma. Lisaks Mertoni poolt kirjeldatud vastuoludele Ameerika ühiskonnas analüüsib E. Schur veel vastuolusid kriminaalseadusandluses, justiits- ja politseiorganite tegevuses, välispoliitikas ja sotsiaalse ebavõrdsusega seonduvaid vastuolusid.³⁰

Anoomiat kuritegevuse põhjusena Ameerikas käsitleb ka endine kohtuminister R. Clark oma töös "Crime in America. Observation on its Nature, Causes, Prevention and Control", mis ilmus 1971. a. New Yorgis. R. Clark jõuab järeldusele, et kuritegevus Ameerikas väljendab kehtiva korra iseloomu.³¹

²⁹ А. К о э н. Исследование проблемы социальной дезорганизации и отклоняющегося поведения. - В кн.: Социология сегодня. Проблемы и перспективы. Американская буржуазная социология середины XX века. М., 1965, стр. 528-535.

³⁰ Н. Ф. К у з н е ц о в а. Современная буржуазная криминология (учебное пособие). М., 1974, стр. 45.

³¹

Sealsamas, lk. 46.

Õukogude kriminoloogias hinnatakse R. Merton'i teooriat anoomiast, vaatamata selle kodanlikule piiratusele ja ühiskonna ajaloolise arengu seaduspärasuste eitamisele, kui tänapäeva ameerika kriminoloogia ühte realistlikumat teooriat.³²

Milliseid vahendeid võitluseks kuritegevuse vastu pakub ameerika kriminoloogia?

Ameerika kriminoloogias, nagu üldse kodanlikus kriminoloogias, puuduvad teooriad kuritegevuse ajaloolisest tekkest ning puuduvad ka teooriad, mis näeksid ette kuritegevuse likvideerimise perspektiivi. Seetõttu on loomulik, et igasugused kuritegevuse vastu võitlemise programmid taotleavad üksnes kuritegevuse kasvu piiramist ega sea kuritegevuse likvideerimise eesmärgi.

Kuritegevuse profülaktika programmid, märkisid E. Sutherland ja D. Cressy, sõltuvad sellest, kuidas käsitletakse kuriteo põhjust. Need, kes käsitlevad kuritegu kaasündinud defektide tagajärjena, pooldavad steriliseerimist. Kes aga käsitlevad kuritegu omandatud pahena, nõuavad hariduse paremat korraldamist ja psühhiaatrie abi. Kui eeldada, et kuritegelik käitumine omandatakse suhtlemisel teiste inimestega väikeste gruppide raames, tuleb apelleerida suhete muutmisele perekonnas ja naabritega. Need, kes eeldavad, et kuritegu on tingitud üldse suhetest ühiskonnas, apelleerivad üldisele ühiskonna sotsiaalsele reorganiseerimisele.³³ Nii see ka tegelikkuses on. Kui siia lisada positivistliku filosoofia ja faktorite teooria mõju ameerika kriminoloogiale, siis metodoloogilisest alustest tulenevalt puudutavad paljud profülaktilised programmid ainult võitlust üksikute sotsiaalsete pahede ja puuduste vastu (puudust kannatavate perekondade abistamist, elamistingimuste parandamist jne.). Samal ajal aga puuduvad sellised programmid, mis näeksid ette kehtiva, kuritegevust stimuleeriva ühiskondliku süsteemi põhjalikku muutmist. Kuritegevuse profülaktikale iseloomuli-

---

³² США: преступность и политика. М., 1972, стр. 258.

³³ Н.Ф. Кузнецова. Современная буржуазная криминология (учебное пособие). М., 1974, стр. 78.

ku sotsiaal-reformismi tuuma paljastas omal ajal juba V.I. Lenin, õeldes välja kapitalistide tõe: "Me vannume ja tõetame kõigi reformide nimel ... me ei taha ainult üht "reformi": kapitalistide eksproprioneerimist."³⁴

R. Merton'i teooriast lähtudes on efektiivseks võitluseks kuritegevuse vastu Ameerikas vaja kooskõlastada ühiskonna poolt (s. t. valitseva klassi poolt) seatavad eesmärgid ning vahendid nende eesmärkide saavutamiseks, kuid kuidas seda teha? A. Cohen küll püstitab selle küsimuse, kuid vastust ei anna.³⁵

Professor E. Schur on optimistlikum. Ta pakub kolme liiki profülaktilisi vahendeid selle eesmärgi saavutamiseks: 1) muutused sotsiaalses struktuuris, s. o. võitlus vaesusega, elamistingimuste parandamine jne. (taolisi ettepanekuid on tehtud alates kodanliku kriminoloogia sotsioloogilise koolkonna tekkimisest peale ning seni nad tulemusi andnud ei ole); 2) muutused kultuuriväärtustes, s. o. väikeste sotsiaalsete gruppide tugevam integreerumine, informatsioonivahendite osa tõstmine elanikkonna kultuurilisel ja esteetilisel kasvatamisel. (Ka need ettepanekud pole uued. Ameerikas on küllalt kritiseeritud kino ja televisiooni poolt kultiveeritavat vägivalda, kombelõtvuse jmt. kultust, kuid tulemusteta); 3) suurem valik kriminaalkaristuste kasutamisel.³⁶ (Kuid ükskõik, millised ka oleksid kriminaalkaristused ja nende rakendamise praktika, pole karistuse abil kunagi suudetud kuritegevust vältida.)

Seoses kriminaalkaristusega tuleb märkida, et seni on kriminaalseadus siiski esmane vahend võitluses kuritegevuse vastu Ameerika Ühendriikides.³⁷ Välja arvatud valgete krae-

---

³⁴ V. I. L e n i n . Teosed. 18. kd., lk. 371.

³⁵ A. К о з н . Отклоняющееся поведение и контроль над ним. - В кн.: АМЕРИКАНСКАЯ СОЦИОЛОГИЯ. Перспективы, проблемы, методы. М., 1972, стр. 292.

³⁶ Н.Ф. К у з н е ц о в а . Современная буржуазная криминология (учебное пособие). М., 1974, стр. 80-84.

³⁷ А. К о з н . Указ. работа, стр. 284.

de kuritegevus - seda liiki tegude eest järgneb ainult harvadel juhtudel kriminaalkaristus.³⁸ Vaatamata sellele, et võitluses kuritegevuse vastu on Ameerikas esiplaanil kriminaalrepressioon, on ameerika kriminoloogid sunnitud tunnistama, et enamikku kurjategijaid vanglakaristus ei paranda, vaid pigem avaldab otse vastupidist mõju.³⁹

Statistika näitab, et ükskõik milliseid profülaktilisi vahendeid ei rakendataks, kuritegevus Ameerikas kasvab. Kuid ameerika kriminoloogid ja kriminalistid ei kaota siiski optimismi. Näiteks väidab R. Clark, et ameeriklased võivad kaotada paljud kuritegevuse põhjused juba lähematel aastatel: selleks tuleks aastatel 1970-75 ehitada 20 miljonit elamut agulite likvideerimiseks, anda igale ameeriklasele võimalus saada haridust vastavalt võimetele, teaduse abil likvideerida ameeriklaste iseloomust vägivallarefleksi, luua uus "moraalne" õigus.⁴⁰ Õigesti on neid ettepanekuid iseloomustanud prof. N. Kuznetsova - paremal juhul on R. Clarki ettepanekud naiivne utoopia.⁴¹

---

³⁸ А. К о в н. Указ. работа, стр. 295.

³⁹ М. К л а й н е р д. Криминологические исследования. - В кн.: Социология сегодня. Проблемы и перспективы. Американская буржуазная социология середины XX века. М., 1965, стр. 612.

⁴⁰ Н. Ф. К у з н е ц о в а. Современная буржуазная криминология (учебное пособие). М., 1974, стр. 82.

⁴¹ Sealsamas, lk. 83.